

Joseph Elie Alagha, *The Shifts in Hizbullah's Ideology: Religious Ideology, Political Ideology and Political Program*, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2006.

Shimon Shapira, "Has Hizbullah Changed?", *The 7th Hizbullah General Conference and its continued ideology of resistance*. Retrieved from: <http://jcpa.org/article/has-hizbullah-changed-the-7th-hizbullah-general-conference-and-its-continued-ideology-of-resistance>

Augustus Richard Norton, "The Role of Hezbollah in Lebanese Domestic Politics", *The International Spectator* 42(4) (2007), pp. 475-491

<http://english.alahednews.com.lb/essaydetails.php?id=14178&cid=359#.UrbSGfQW2So>

<http://www.cggl.org/scripts/document.asp?id=46225>

Sheikh Muhammad Hussein Fadlallah, "An Open Letter: The Hizbullah Program", *The Jerusalem Quarterly* 48 (1988).

הערות למאמר "מבצע יונתן בראי המשפט הבינלאומי" [עמ' 21]

יצחק רבין, פנקס שירות, ספריית מעריב, תל-אביב, 1979.

מוקי בצר, לוחם חשאי, כתר, ירושלים, 2015, עמ' 282-344.

באמנת האו"ם שולב העיקרון הזה בסעיף 51 הקובע שאם נעשתה התקפה חמושה רשאית המדינה להגן על עצמה. ראו להלן. יש מלומדים משפטיים החולקים על הגישה הזאת - ראו הרחבה: Mathias Forteau, "Rescuing Nationals Abroad", in: Marc Weller (ed.), *The Oxford Handbook of the Use Of Force in International Law*, 947 (2015).

Mitchell Knisbacher, "The Entebbe Operation: A Legal Analysis of Israel's Rescue Action", *Journal of International Law and Economics*, 57 (1977-1978), pp. 58, 74; David J. Gordon, "Use of Force for the Protection of Nationals Abroad: The Entebbe Incident", *Case Western Reserve Journal of International Law*, Vol. 9, Issue 1, p. 117; Ashley Deeks, "Multi Part Tests in Jus Ad Bellum", *Houston Law Review*, Vol. 53 (2016), p. 1055; Pnina Lahav, "The Suez Crisis of 1956 and its aftermath: A Comparative Study of Constitutions, Use of Force, Diplomacy and International Relations", *Boston University Law Review*, (Vol. 95, No. 4 (2015).

על מלחמה צודקת ראו: מיכאל וולצר, מלחמות צודקות ולא צודקות, עם עובד, תל-אביב, 1984. להרחבה אודות המונח מלחמה צודקת בשדה המשפטי ראו: אורנה בן נפתלי ויובל שני, המשפט הבינלאומי בין מלחמה לשלום, הוצאת רמות, אוניברסיטת תל-אביב, תל-אביב, 2006, עמ' 23-28.

התרגום שלי (ע"ש). אמנת האו"ם באנגלית מופיעה בקישור: <http://www.un.org/en/sections/un-charter/un-charter-full-text/index.html>

התרגום שלי (ע"ש). אמנת האו"ם שם.

להרחבה על הזכות להגנה עצמית בחוק הבינלאומי ראו גם: Waldock, "The Regulation of the Use of Force by Individual States in International Law", 81 *Receuil des Cours*, Hague Academy of International Law, 1952, II; R. B Lillich, "Forcible Self Help by States to Protect Human Rights", *Iowa State Law Review*, Vol. 53 (1967-1968) p. 325.

דיון במועצת הביטחון 9.7.1976 - Resolutions and decisions of the security Council, 1976, UN Website.

דיון במועצת הביטחון - שם (התרגום שלי - ע"ש).

דיון במועצת הביטחון של האו"ם, שם. הרצוג הזכיר את הדיון בזיכרונותיו: חיים הרצוג, דרך חיים: סיפורו של לוחם, דיפלומט ונשיא, ידיעות אחרונות, תל-אביב, 1997, עמ' 285-286.

הערות למאמר "למידה מערכתית" [עמ' 4]

ריאיון עם האלוף סמי תורג'מן, מפקד פיקוד הדרום בשנים 2015-2013, 11 בינואר 2016.

נווה שמעון, אמנות המערכה - התהוותה של מצוינות צבאית, מערכות 2001

שם, עמ' ??

ריאיון עם תא"ל (מיל) שמעון נווה, קורס תא"לים, המכללה לביטחון לאומי - מרכז המחקר, 2 בפברואר 2016.

ריאיון עם משה (בוגי) יעלון, שר הביטחון, 5 בפברואר 2016.

אפרים סגולי, תהליכי פיתוח ידע בהקשר הזירה הצפונית בשנים 2006-2000, בין עיצוב לבין רגל מסיימת, אגף המבצעים/ חטיבת תוה"ד, פרסומי מרכז דדו, יולי 2015, מח-768.

המכללה לפיקוד ומטה, צוות חשיבה בראשות מפקד פו"ם, טיוטה לאישור, 2004

פיקוד צפון, "התפיסה המבצעית הפיקודית והאופרטיבית בקשר לזירה הלבנונית - צוות תחקיר פיקודי בראשות מפקד אוגדה 36" (מצגת), 10.3.07.

סגולי, 2015.

?????

לשכת הרמטכ"ל/מזכירות הפיקוד העליון, שיחת פתיחה פורום מטכ"ל, 1.6.05.

סגולי, 2015.

ריאיון עם תא"ל (מיל) גל הירש, מפקד אוגדה 91 בשנים 2006-2005, 20 בדצמבר 2015; סגולי, 2015.

סגולי, 2015.

הוועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון 2006, ועדת וינוגרד, דין וחשבון סופי, ינואר 2008, עמ' 256.

שם, עמ' 426.

ריאיון עם האלוף (מיל) טל רוסו, מפקד מפקדת העומק ב-2016 ומפקד פיקוד הדרום בשנים 2010-2013, 25 בינואר 2016.

ריאיון עם חמו, 2006.

ריאיון עם סמי תורג'מן.

גילה גולדרט, פיתוח ידע אסטרטגי ואופרטיבי בהקשר שח עזה בפיקוד הדרום, אגף המבצעים/ חטיבת תוה"ד, פרסומי מרכז דדו, דצמבר 2015, סודי.

"אבן הראשה - סיכום מטכ"לי", ט' בטבת התשע"ו, 21.12.15, גלילות

בנג'ו יעקב וגירורא סגל, אגף המבצעים, מחלקת תוה"ד, "המיקוד המבצעי - גישה לתיאום, תכנון וניהול מבצעים בני זמננו", דוקור, גליון 22 התשע"ו

הערות למאמר "חזבאללה" [עמ' 14]

Karen Armstrong, *The Battle for God: A History of Fundamentalism*, Random House Digital, Inc., 2001

<http://www.jstor.org/stable/2538105>.

Pol Morillas Bessedas, *Hezbollah's identities and their relevance for cultural and religious IR* (2010), p. 42

Amal Saad-Ghorayeb and Marina Ottaway, *Hezbollah and Its Changing Identities*, Carnegie Endowment for International Peace, 2007

Andrew Dalack, *Hezbollah: A localized Islamic resistance or Lebanon's premier national movement?* Department of Near East Studies, University of Michigan, 2010

Eric Bordenkircher, *Islamists and a Pluralist Society: Hezbollah and Jamaah al-Islamiyah's Consociational Experience in Lebanon*, 2008, p. 29

11 בישיבת הממשלה שהתקיימה ב־14 באוקטובר 1973 הוחלט: "לאשר לצה"ל אופציה לצלוח את התעלה תוך הימים הקרובים, בהצעת שר הביטחון והרמטכ"ל, במטרה לגרום להריסת עיקר כוחו של הצבא המצרי. עיתוי הביצוע טעון אישור של ראש הממשלה ושר הביטחון. הממשלה רושמת לפני הודעת ראש הממשלה כי המבצע נועד למטרה צבאית, והיא אם תעלה הצעה בדבר שהייה נוספת של כוחותינו במערב התעלה, הצעה תובא לדיון ולהחלטת הממשלה". בהחלטה אין כל התייחסות, ויש דווקא התעלמות, מהמטרה המדינית שהציג הרמטכ"ל לממשלה במשך שני ימי דיונים (מתוך הסטנוגרמות של דיוני הרמטכ"ל עם הממשלה במהלך מלחמת יום הכיפורים).

12 דני חלוץ, בגובה העיניים, משכל, ידיעות אחרונות, תל־אביב, 2010.

13 שם, עמ' 281.

14 יצחק רבין, פנקס שירות, ספריית מעריב, תל־אביב, 1979.

15 שמעון נוה, אמנות המערכה: התהווה של מצוינות צבאית, מערכות, תל־אביב, 2001, עמ' 40-43.

16 "מדוע אנו זקוקים לפרקטיקה של העיצוב (תיאוריה ופרקטיקה) בסביבה של הפיקוד האופרטיבי? המאפיינים המוגדרים של מלחמה הם בדיקת המרחק הבלתי נמנע, המפריד את המציאות של מלחמה מן המודל שלה (שאותו אנו יצרנו). בקצרה, לחשוב מערכתית ואופרטיבית אודות מלחמה פירושו לחשוב על השיעור העצום הכרוך בקונצפט האידיאלי של דבקות במודל העלול להיות רחוק מאוד מן המציאות" (Francois Jullien, A Treatise on Efficacy on (Efficacy, University of Hawaii Press, 2004).

17 ראו: רבין, 1979, עמ' 156, 168; זאב לכיש, "חיל האוויר במלחמה", בתוך: בני מיכלסון ואפי מלצר (עורכים), מלחמת ששת הימים, סיכום סמינר סוגיות בביטחון ישראל, 1996, הוצאת אפי מלצר והמרכז לתולדות כוח המגן, רעות, 1999, עמ' 86-87, 181; מוטי הוד, "מבצע מוקד - מדוע אין זה הימור?", מלצר ומיכלסון (עורכים), 1999.

18 דיון מתקדם ביותר על מודלים אפשריים של לוחמות ושילובן בשיח האופרטיבי - עפרה גרייצר, שני צעדים לפני כולם, משרד הביטחון - ההוצאה לאור ומודון, תל־אביב וכן שמן, 2015, עמ' 54-80.

19 מיצוב הוא מושג הלוקו בעיקר מתיאוריות כלכליות - מטרותו של המיצוב היא ליצור הגדרה לזהות המותג ולמקם אותו בשוק ביחס למתחרים.

20 מִאֲמָצֵץ - פועל הנגזר מהמונח אמצע, Mediation, שעיינו ההבנה שאין מעבר ישיר מאסטרטגיה אל הטקטיקה, מהחשיבה המופשטת שהיא מהות האסטרטגיה, אל הפיזיות של הקרבות, ללא תיווך פרשני שהוא מהות החשיבה המערכתית.

הערות למאמר "מלחמת לבנון השנייה והתקופה שקדמה לה" [עמ' 36]

1 ועדת וינוגרד - דין וחשבון חלקי, אפריל 2007, עמ' 44.

2 מכון ראות, סמינר 2.0 לעדכון תפיסת הביטחון של ישראל.

3 אודי דקל ועומר עינב, "הצורך בעדכון תפיסת הביטחון הלאומי: אסטרטגיית השפעה רב־תחומית", מבט על, גיליון 733, 13 באוגוסט 2015.

4 יצחק בן ישראל, תפיסת הביטחון של ישראל, אוניברסיטה משודרת, ההוצאה לאור - משרד הביטחון, 2013.

5 מוסד שמואל נאמן, פורום אסטרטגיית על למדינת ישראל - <http://www.neaman.org.il/Neaman2011/Templates/ShowPage.asp?DBID=1&TMID=580&LNGID=2&FID=964&ID=1361>.

6 גור ליש, "עיקרי תפיסת הביטחון של המטה לביטחון לאומי - לשגרה ולחירום", מרכז המחקר המכללה לביטחון לאומי, עשתונות 10 (יולי 2015).

7 ההבחנה בין עתות שגרה וחירום כאן עוסקת במצב היסוד של הביטחון הלאומי, ואינה עומדת בסתירה להגדרת צה"ל לשלושת מצבי השח"מ - שגרה, חירום ומלחמה.

12 גם בריטניה עשתה שימוש בהלכת הגנה עצמית כאשר הודיעה על התערבותה במבצע מוסקיטר ב־1956 - ראו: Lahav, 2015, p. 1313 וכן: Deeks, 2016, p. 1055.

13 או בניסוח העממי של התפיסה הזאת: הטורריסט שלך הוא לוחם החופש שלי.

14 דן מרידור (עורך), הקרב של המאה ה־21: דמוקרטיה נלחמת בטרור, ירושלים, 2006, עמ' 128.

הערות למאמר "בין אירוע בודד לרצף" [עמ' 28]

1 על צה"ל וההתפשטות במרחב ראו: דב תמרי, האומה החמושה: עלייתה ושקיעתה של תופעת המילואים בישראל, מערכות ומודון, בן שמן, 2012, עמ' 214-254; מוטי גולני, תהיה מלחמה בקיץ: הדרך למלחמת סיני, 1955-1956, מערכות, תל־אביב, 1997.

2 מחדירות מעבר לגבול לפני מלחמת ששת הימים להרג אזרחים, בעיקר, למחבלים מתאבדים ומכוניות תופת, לשיגור רקטות וטילים וללוחמה ת־קרקעית באמצעות מנהרות, ולאחרונה סכינאות עממית.

3 החזבאללה, ארגון דתי ופוליטי שיעי, הוקם בבקעת הלבנון ב־1982 סמוך לתחילת מלחמת לבנון הראשונה. כיום יש תמימות דעים כי תקופת השהות של צה"ל בלבנון תרמה להתגבשות החזבאללה כארגון לוחם שצה"ל התקשה מאוד להתמודד עמו בשנים שבהן שהה בלבנון.

4 "צבאות קטנים מחוללים שינויים גדולים במזרח־התיכון"; ע'סאן שרבל, עורך היומן אל־חיאית היוצא בלונדון, פרסם ב־17 בנובמבר 2014 מאמר שבו טען כי השתלטות החות'ים על צפון תימן ועל הבירה צנעא' היא ביטוי נוסף לכך שארגוני טרור, המתפקדים כצבאות קטנים המונעים על־ידי אידיאולוגיה, מצליחים לכפות את רצונם ולהכתיב את סדר היום במדינות האזור. לדבריו, הצבאות הגדולים אינם רלוונטיים עוד, והם ניגפים בפני הנחישות והיעילות שמפגינים הצבאות הקטנים. כפי שהחות'ים כפו את שלטונם על צנעא', כך חזבאללה כופה את מרותו על לבנון, דאעש כופה את מרותו על חלקים מעיראק ומסוריה, וחמאס כופה את מרותו על הרשות הפלסטינית.

5 מזכיר ההגנה האמריקני דונלד רמספלד הציג את תפיסת "הכוח היחסי" בעדות לוועדת משנה בקונגרס: "במאה ה־21 חשוב יותר שיהיה לנו 'כוח יחסי' מאשר 'כוח מכריע'. בעבר, תחת הדוקטרינה של כוח מכריע, מדדנו כוח במושגים של מסה - מספר החיילים הקשורים לעימות מסוים. במאה ה־21, מסה אינה הממד הטוב לעוצמה שלנו בקונצפט נתון. אחרי ככלות הכול, כשבגדד נפלה, היו מעט יותר מ־100 אלף חיילים על הקרקע. גנרל פרנקס המם את האויב לא ביחס המסה המסורתית של 3:1, אלא ביתרון היחסי שהיה לנו על האויב עם יכולות מתקדמות, ויישומן באופן חדשני ולא צפוי" - דונלד רמספלד, מזכיר ההגנה לשעבר של ארצות־הברית, עדות בפני ועדת הכוחות המזוינים של הסנאט, 9 ביולי 2003.

6 דוח מפורט ומפורש של ועדת החמישה, יולי 1948, בתוך: אניטה שפירא, מפיטורי הרמ"א עד פירוק הפלמ"ח: סוגיות במאבק על ההנהגה הביטחונית, 1948, הקיבוץ המאוחד, תל־אביב, 1985; וכן: תמרי, 2012, עמ' 110-120.

7 שפירא, 1985, הטקסט של דיוני ועדת החמישה.

8 בתקשורת בכללותה מתבטאים שרי ממשלה, חברי כנסת ופרשנים בעיתונים כי הממשלה והכנסת מפקדים על צה"ל. אלה אינם מפקדים לא לפי הקונסטיטוציה ולא לפי הפרקטיקה. זו טעות שמקורה בהיעדר הבנה של המושג "פיקוד" בסביבה הלאומית והממשלית.

9 בעשור האחרון הכותבים הבולטים בנושא יחסי מדינאים-חיילים בישראל הם קובי מיכאל ועופר שלח.

10 יומיים לפני תחילת מלחמת ששת הימים החליטה הממשלה "לנקוט פעולה צבאית שתביא לשחרור ישראל מטבעת החנק הצבאית המתהדקת והולכת סביבה". הממשלה לא עסקה בשאלות היכן צה"ל יילחם. נראה שחבריה גם לא ידעו באילו שטחים מתכוון צה"ל ללחום, לכבוש ולהשמיד כוחות. שר הביטחון דיון הורה לצה"ל להגיע רק עד אמצע סיני, ולא לתעלת סואץ. לא הייתה החלטה ממשלה מוקדמת על כיבוש ירושלים - עמי גלוסקא, אשכול, תן פקודה! מערכות, תל־אביב, 2004.

- 8 ליש 2015, עמ' 20.
- 9 ליש, 2015, עמ' 20.
- 10 ועדת וינוגרד - דין וחשבון חלקי, אפריל 2007, עמ' 44.
- 11 שם, עמ' 39, 40.
- 12 גור ליש, "הדינמיקה של עימות מוגבל מתמשך כפי שהיא באה לידי ביטוי ברמת האלימות של העימות", עבודה לקראת התואר מוסמך, אוניברסיטת חיפה, נובמבר 2015.
- 13 ועדת וינוגרד, אפריל 2007, עמ' 40-41.
- 14 שם, עמ' 46.
- 15 שם, עמ' 55, מתוך סיכום שר הביטחון - המערכה הצפונית - המענה לאיום הרק"ק מזרת לבנון, המזכירות הצבאית, 7 ביולי 2004.
- 16 ועדת וינוגרד, אפריל 2007, עמ' 55.
- 17 שם, עמ' 55.
- 18 שם, עמ' 56.
- 19 שם, עמ' 60.
- 20 שם, עמ' 61 - מתוך תיק מזכיר צבאי לראש הממשלה, ישיבות מקדימות ל-12 ביולי עמ' 59.
- 21 "עיקרי תפיסת הביטחון של המטה לביטחון לאומי - לשגרה ולחירום", עמ' 20, 22.
- 22 "ועדת וינוגרד - דין וחשבון סופי", עמ' 70.
- 23 שם, עמ' 41.
- 24 גור ליש, הדינמיקה של עימות מוגבל מתמשך כפי שהיא באה לידי ביטוי ברמת האלימות של העימות, עבודת לקראת התואר מוסמך באוניברסיטת חיפה, נובמבר 2015.
- 25 ועדת וינוגרד - דין וחשבון סופי, עמ' 76, מתוך סטנוגרמת ישיבת הממשלה, 12 ביולי 2006, בשעה 0:20, עמ' 11.
- 26 שם, עמ' 73.
- 27 ועדת וינוגרד - דין וחשבון חלקי, עמ' 76.
- 28 הארץ, 28.8.2006.
- 29 ועדת וינוגרד - דין וחשבון חלקי, עמ' 77, מתוך סטנוגרמת ישיבת הממשלה, 12 ביולי 2006, בשעה 0:20, עמ' 13.
- 30 שם, עמ' 101.
- 31 ועדת וינוגרד - דין וחשבון סופי, עמ' 248.
- 32 שם, עמ' 120.
- 33 ועדת וינוגרד - דין וחשבון סופי, עמ' 521.

הערות למאמר "כישלון צבאי והצלחה מדינית-ביטחונית" [עמ' 42]

- 1 במלחמה הזאת נטלתי חלק כמח"ט שריון במילואים.
- 2 יוסי בידץ ודימה אדמסקי, "התפתחות הגישה הישראלית להרתעה - דיון ביקורתי בהיבטיה התיאורטיים והפרקטיים", עשתונות גיליון מס' 8 (אוקטובר 2014).
- 3 גבריאל סיבוני, "מהאנתיפאדה השנייה דרך מלחמת לבנון השנייה למבצע 'עופרת יצוקה'", צבא ואסטרטגיה, כרך 1, גיליון 1 (אפריל 2009), המכון למחקרי ביטחון לאומי.
- 4 דו"ח וינוגרד, סעיף 19, עמ' 396.
- 5 נאום ראש הממשלה אהוד אולמרט בכנסת, י"ב בסיון תשס"ד (29 במאי 2007).
- 6 בידץ ואדמסקי, עמ' 20.
- 7 דני קושמרו, חדשות 2, 30.4.2009, עמ' 20:05.
- 8 דן חלוץ, "על הכשלונות וההישגים במלחמה", צבא ואסטרטגיה, כרך 1, גיליון 2 (אוקטובר 2009), המכון למחקרי ביטחון לאומי, עמ' 45-53.
- 9 גדי איזנקוט, "השתנות האיום? המענה בזירה הצפונית", צבא ואסטרטגיה, כרך 2, גיליון 1 (יוני 2010), המכון למחקרי ביטחון לאומי, עמ' 23-32.

הערות למאמר "להלחם (להתארגן ולחקור מודיעין) בשגרה כמו במלחמה" [עמ' 49]

- 1 משימת האש - מענה לאיומי רקטות וטילים לטווח בינוני ולטווח ארוך.
- 2 משימת הפו"ש - מענה לפגיעה בתהליכי הפיקוד והשליטה של האויב, לרבות מערכים התומכים תהליכים אלה.
- 3 משימת העליונות - מענה לאיומים האוויריים שמציב האויב נגד כלי הטיס שלנו, ובכלל זה טזק"א, טק"א, ל"א גילוי ושליטה.
- 4 משימת האמנעה - מענה לפגיעה בכוחות העתודה של האויב וליכולת תנועתו במרחב הלחימה.

הערות למאמר "מנהיגות נגדים" [עמ' 70]

1 המילון למונחי תו"ל, עמ' 413, אמ"צ-תוה"ד, התשנ"ח 1998
 2 לקסיקון למונחי תו"ל, מקבץ ג', אמ"צ-תוה"ד, נובמבר 2006
 3 אתגרי הלמידה וההכשרה של הקצונה בצה"ל, מערכות 396, ספטמבר 2004
 4 המנהיגות הצבאית ופיתוחה בצה"ל עמ' 6, אמ"צ-תוה"ד, התשע"ד 2013
 5 המנהיגות הצבאית ופיתוחה בצה"ל עמ' 9, אמ"צ-תוה"ד, התשע"ד 2013
 6 תפיסת המנהיגות במערך הלוגיסטי, אט"ל, 2015
 7 המנהיגות הצבאית ופיתוחה בצה"ל עמ' 13, אמ"צ-תוה"ד, התשע"ד 2013
 8 המנהיגות הצבאית 1

הערות למאמר "פרובוקציה בסיני" [עמ' 74]

1 סון טסו, אמנות המלחמה, עופרים, כפר מונש, 2005, עמ' 51-53 (קיימים תרגומים נוספים לעברית).
 2 ניקולו מקיאווולי, הנסיך, זמורה-ביתן, תל-אביב, 1988, עמ' 91.
 3 בפקודת מבצע קדש הסעיף הראשון נוסח כך: "צה"ל יבצע את המשימות הבאות: יצור איום צבאי על התעלה על ידי תפיסת יעדים צמודים לתעלה", מצוטט בתוך: משה בר-כוכבא, "ביטוי 'עקרונות המלחמה' במערכת סיני", מערכות 306-307 (ינואר 1987), עמ' 6.
 4 ארצות-הברית התנגדה למבצע מוסקטר, ולכן שאפו בריטניה וצרפת לסיים את הקרבות ולהעמיד את ארצות-הברית, שנמצאה בעיצומה של במערכת בחירות, בפני עובדות מוגמרות - דיין, אבני דרך, עמ' 233.
 5 הסכם אחר שאותו מילאה בריטניה בקפדנות היה פינאי הונג קונג בי-1997, 99 שנים לאחר שנחתם הסכם החכירה עם סין, כמתחייב, אולם הנסיבות היו שונות לחלוטין.
 6 לטענת מצרים, חברת התעלה הולאמה כדי להשתמש ברווחיה למימון הסכר הגבוה באסואן לאחר שמעצמות המערב סירבו להשתתף במיזם - מוחמד חסנין הייכל, הספינקס והקומיסר, עם עובד, תל-אביב, 1981, עמ' 67-68.
 7 לדיון מעמיק בסיבות ובמהלכים שהובילו למלחמת סיני ראו: מוטי גולני, תהיה מלחמה בקיץ... ישראל בדרך למלחמת סיני, -1956 1955, מערכות, תל-אביב, 1997 (שני כרכים).
 8 זמן קצר קודם לכן נעצרה הספינה הישראלית בת גלים, שהייתה ספינת מבחן, בכניסה לתעלת סואץ. אנשי הצוות שלה נעצרו והיא הוחרמה. לימים, במלחמת ששת הימים, הוטבעה הספינה בתעלה. יש הטוענים שהחרם הערבי אך הועיל למשק הישראלי המתפתח מכיוון שאילץ את ישראל לפתח תעשייה מודרנית ומתחכמת, ולא להתבסס על תעשייה מסורתית וסימטרית עם הכלכלות הערביות - ראו למשל: אורי שרון, "החרם הערבי טוב ליהודים", גלובס, 22.6.2009, אולם זוהי חוכמה בדיעבד.
 9 מעצמות המערב עדיין צייתו להחלטה מ-1951 שלא לספק נשק למדינות העימות במזרח-התיכון.
 10 במסגרת הזאת סוכם על הסרת המצור מעל הכוח המצרי הלבד בכיס פלוג'ה ועל חזרתו למצרים.
 11 בידודה המדיני של ישראל בא לידי ביטוי, לדוגמה, בהחלטות גינוי רבות במועצת הביטחון על פעולות הגמול שביצעה, בעוד מדינות ערב, שמשטחיהן יצאו מפגעים ומחבלים, לא גזנו.
 12 ישראל נמנעה מלבקש את הגנת בריטניה מכיוון שבריטניה הייתה קשורה עם ירדן בחוזה הגנה. היה חשש שאם תפרוץ מלחמה בין ישראל למצרים תצטרף ירדן למערכה, ואז תעדיף בריטניה את ירדן על ישראל.
 14 יש לציין שברית-המועצות איימה להפעיל כוח נגד המשתתפות אם הן יסרבו לסגת. נאט"ו - למעשה, ארצות-הברית - לא יצאה חוצץ נגד האיומים, דבר שהיה מנוגד לאמנת נאט"ו. ואכן, אחד מן הצעדים הראשונים שנקט הגנרל שרל דה גול בעלותו לשלטון היה פרישת צרפת מנאט"ו ובניית כוח צוללות גרעיניות.

5 מל"ם - מודיעין למבצעים - תחום עיסוק המביא את המודיעין לכדי מימוש פרקטי על-ידי הגורמים המבצעיים. בתוך כך - עזרי תכנון, דפי מטרה, מוכנות מערכות המידע והמודיעין הטקטי הנדרש לביצוע.
 6 להק המודיעין (למד"ן) הוקם בעיקר כדי לספק מודיעין לעליונות אווירית הנדרש לפעילות חיל האוויר בזירות השונות. עם השנים התרחבו משימותיו לתחומים נוספים, זאת במקביל למענה מודיעיני אופרטיבי שניתן לחיל האוויר על-ידי אמ"ן.
 7 Memorandum of Understanding - מזכר הבנות המפרט את הנחות היסוד שלפיו מתקיים שיתוף-הפעולה בין הגופים.
 8 חוברת של תוה"ד על תפיסת ההפעלה 2004 -
 9 The American Dictionary of Military Terms, Second edition, JCS, US DoD, W., 1992
 10 מבוסס על מאמרו של צבי לניר "למה צריך את המושג שילוביות?" - http://www.praxis.co.il/download/Jointness_beyond_Efficiency_and_Effectiveness.htm
 11 אלינט - Electronic Intelligence - יכולת איסוף מודיעינית של מידע הקשור לפעילות מכ"מי אויב בזירות השונות.

הערות למאמר "פיקוד משימה בדרג הטקטי" [עמ' 54]

1 שמות, יח: 21-23.
 2 "עבודת המפקד והמטה במפקדות כוחות היבשה", מסמך פנימי בצה"ל.
 3 איתן שמיר, פיקוד משימה - מהותה והתפתחותה של תפיסת הפיקוד המבוזר, מערכות, תל-אביב, 2014, עמ' 208.
 4 ב"ה לידל הארט, מחשבות על המלחמה, מערכות, תל-אביב, 1989, עמ' 139.
 5 עקד תורה בסיסית פיקוד ושליטה, עמ' 28.
 6 "עבודת המפקד והמטה במפקדות כוחות היבשה", שם.
 7 שיעור מפק"צ פיקוד משימה במלט"ק; שיעור מ"פ פיקוד משימה, מגמת להב בה"ד 1.
 8 שם.
 9 מתוך שיעור מפק"צ בפו"ם אלון, "הפיקוד" בקורס תורת הפיקוד והשליטה.
 10 שמיר, 2014, עמ' 186-188.

הערות למאמר "כי בתחבולות תעשה לך מלחמה" [עמ' 54]

1 אל"ם (מיל) ד"ר זאב איתן, "התחבולה והתרגולת הטקטית", מערכות 275 (אוגוסט 1980).
 2 סון טסו, חכמת המלחמה, מערכות, תל-אביב, 1988, עמ' 19.
 3 ב"ה לידל הארט, מחשבות על המלחמה, מערכות, תל-אביב, עמ' 33.
 4 יהושפט הרקבי, מלחמה ואסטרטגיה, מערכות, תל-אביב, 1990, עמ' 493.
 5 מפקדת זרוע היבשה, מחלקת תו"ל ותפיסות, הוראות מקצועיות בנושא פו"ש, אוגוסט 2012, עמ' 70-71.
 6 יהושע, ח'.
 7 הרקע לקרב ותיאורו לקוחים מתוך היד החזקה - אוגדן קרבות, המכללה לפיקוד טקטי, מאי 2014 (ניסן התשע"ד).
 8 הרקע ותיאור הקרבות לקוחים מתוך היד החזקה - אוגדן קרבות, המכללה לפיקוד טקטי, מאי 2014, ניסן התשע"ד.

הערות למאמר "אורחים לרגע, אבל רגע חשוב" [עמ' 86]

- 1 כן עולה מן הרישומים של ניסיונם הצבאי - דו"ח נסיהו, ללא תאריך, ארכיון זה"ל (א"צ), תיק 680/1969 - 150.
- 2 מכתב יסקי לטמקין, 13.4.1948, הארכיון לתולדות ה"הגנה" (את"ה), תיק 90 / 349 / 80.
- 3 "STATEMENT BY CANADIAN GROUP FROM TORONTO", 4.5.1948, הארכיון הציוני המרכזי (אצ"מ), תיק S25/8172.
- 4 מכתב יסקי לטמקין, 13.4.1948, את"ה, תיק 90 / 349 / 80.
- 5 ריאיון עם סידני קדלוף, מתנדב קנדי לגבעתי, מונטריאול, 5.6.1979 (תמליל הריאיון שמור בארכיון מח"ל בגיינזוויל שבפלורידה).
- 6 דב אלדובי, אצל נחמיאס ומלצר (עורכים), גדוד 52 של חטיבת גבעתי במלחמת העצמאות תש"ח - 1948, הוצאת אפי מלצר בע"מ, 2002, עמ' 34.
- 7 Sydney Halperin, Memoirs, p. 22, ללא תאריך, ארכיון מח"ל בגיינזוויל.
- 8 "פעולת ברק", גבעתי [המח"ט שמעון אבידן, ללא שם הנמען], [תחילת] מאי 1948, א"צ, תיק 1000/1952/39.
- 9 Sydney Halperin, Memoirs, p. 24; ריאיון עם קדלוף, מונטריאול, 5.6.1979, לדבריו, הם גם הניחו מוקשים בדרך אל הכפר.
- 10 אברהם אילון, חטיבת גבעתי במלחמת הקוממיות, מערכות, 1959, עמ' 540.
- 11 שם, וחוזר על כך בניסוח שונה בעמ' 541.
- 12 "פקודת קרב מס' 5", גבעתי, 14.4.1948, א"צ, תיק 1000/1952/39.
- 13 אריה יצחקי, לטרון: המערכה על הדרך לירושלים, הוצאת בנה, ירושלים, 1982, עמ' 113-115.
- 14 אילון, 1959, עמ' 459-464.
- 15 ריאיון עם בן אוקופניק, טורונטו, 12.9.1984. המראיון ג'ים מקגניגל (McGunigal).
- 16 אילון, 1959, עמ' 465; חנן שייבה בעדות המופיעה בתוך: נחמיאס ומלצר (עורכים), 2002, עמ' 181.
- 17 [כנראה גדוד 52] לגבעתי, מאי (16?) 1948, א"צ, תיק 1000/1952/39 - 39.
- 18 יצחקי, 1982, עמ' 151.
- 19 גם ג'רי וזנברג בריאיון (אונטריו, 13.3.1984) זכר ירח מלא באותו הלילה. נראה שהדבר מעיד עד כמה חשו החיילים חשופים בעת ביצוע המשימה.
- 20 יצחקי, 1982, עמ' 157.
- 21 Sydney Halperin, Memoirs (ללא מספר עמוד).
- 22 תיאור הקרב מבוסס בעיקר על ספריהם של אילון (1959, עמ' 594).
- 23 "העברת קנדים", מכתב מח"ט גבעתי, כנראה לאכ"א, 2.6.1948, א"צ, תיק 5848/1949 - 127.
- 24 "חופשה לקנדים", ללא תאריך (סוף מאי 1948 לפי ההקשר), א"צ, תיק 5848/1949 - 127.
- 25 רוב המידע מ: Eddy Kaplansky, Volunteers from Canada in Israel's War of Independence and on the Aliya-Bet Ships, 2004.
- 26 בן דונקלמן, נאמנות כפולה, שוקן, ירושלים, 1977, עמ' 162.
- 27 בבדיקת אכ"א נמצא כי מתוך 618 מתנדבים דוברי אנגלית בקלט מס' 9 שנערך בתאריכים 1.8.1948 - 27.10.1948 הופנו 194 לחטיבה 7 (מכתב לרמטכ"ל, 29.10.1948, א"צ, תיק 121/1950/226).
- 28 ראו, למשל: "פקודות חטיבה 7", בנימין בן-דוד, 10.9.1948, בנוגע לליקויים במשמעת: אי הדלקת אורות, אי ציות לחוקי הנהיגה - א"צ, תיק 721/1972/297 וכן יומן חטיבה 7, 28.9.1948, א"צ, תיק 721/1972/310.

- 15 גמאל עבד אל-נאצר, "הסודות שמאחורי ההתקפה בסיני", מערכות 307-306 (ינואר 1987), עמ' 22-25. זהו תרגום חלקי ממאמר שפורסם בשבועון המצרי Egyptian Gazette ב-6 בדצמבר 1956.
- 16 על אף שישראל נאלצה לסגת מחצי-האי סיני ותעלת סואץ נשארה סגורה בפניה, היא הצליחה להשיג חלק ניכר מן המטרות שהציבה לעצמה לפני פרוץ המלחמה: פתיחת מפרץ אילת לכלי שיט ולכלי טיס ישראליים, חידוש קשרים דיפלומטיים וכלכליים עם מדינות אסיה ואפריקה, הפסקת פעולות טרור וחבלה מרצועת עזה, הצבת כוחות או"ם בסיני ופירוז השטח, שבירת האמברגו והספקת נשק מודרני מצרפת, מבריטניה ומגרמניה (במגבלות תקציביות), דחיית הסיבוב השני למועד נוח יותר, בניית כור גרעיני ועוד.
- 17 לדבריו, הטענה שהתעלה נבנתה במימון של צרפת ובריטניה, ולכן יש להן תביעת בעלות מסוימת עליה, לפחות על הרווחים, הופרכה, משום שהתעלה נבנתה בעבודת כפייה של מאות אלפי מצרים, שחלקם מתו תוך כדי עבודה, ולכן מן הדין שהטענה הזאת תידחה.
- 18 מן הקביעה הזאת נובע לכאורה שמצרי טיראן הם מים טריטוריאליים מצריים, וכי בסמכותה הבלעדית של מצרים לקבוע מי יעבור בהם. לעומת זאת ישראל טענה כי המצרים הם נתיב שיט בין-לאומי וכי לכל המדינות יש רשות לשוט בהם. הוויכוח הזה עמד גם במרכזו של הסכסוך שהתפתח למלחמת ששת הימים כ-10 שנים לאחר מכן. בנוגע לטיעוניה של מצרים בעניין הזה ראו: שמשון יצחקי, בעיני הערבים: מלחמת ששת הימים ולאחריה, מערכות, תל-אביב, 1969, עמ' 98-100.

הערות למאמר "כשהנכבש מסרב להיפרד מהכובש" [עמ' 79]

- 1 Kim Tae-Hyo, "A New U.S.-Japanese Security Relationship - Japan's Perspective", in Korea and World Affairs, Vol. 21 No. 4, 1997, p. 619
- 2 Akio Watanabe, The Okinawa Problem: a chapter in Japan-U.S. relations, Melbourne University Press, Clayton, 1970, pp. 72-78
- 3 Lalima Varma, "Japan-United State Security Arrangements and Northeast Asia: It's Relevance in the Post-Cold War Period", China Report, Vol. 35, No. 1, 1999, pp. 83-85
- 4 A. P. Dobson, and S. Marsh, US Foreign Policy since 1945, Rutledge, London, 2001, p. 21
- 5 Stanley B Weeks and Charles A Meconis, The Armed Forces of the USA in the Asian- Pacific Region, St. Matins Press, New York, 1999, pp. 17-18
- 6 J. F. Dulles, "Policy for Security and Peace", Foreign Affairs, Vol. 32, No. 3, April 1954, p. 360
- 7 John W. Dower, Embracing Defeat: Japan in the Wake of World War II, W.W. Norton & Company, New York, 1999, pp. 18-20; John L. Gaddis, Strategies of Containment, Oxford University Press, 1982, p. 152
- 8 אלון לבקוביץ', הדילמה בין עצמאות לתלות: תהליך גיבוש עצמאות ביטחונית של בעל ברית מהגומן - ארה"ב מול יפן, דרום-קוריאה והפיליפינים, חמו"ל, ירושלים, תשס"ה (2004), עמ' 114-116
- 9 Records of the National Security Council [NSC], 6008
- 10 Watanabe, pp. 65-68
- 11 טל טובי, גיאופוליטיקה: הגות, היסטוריה ומעשה, קתדרת חייקין לגיאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה, 2008
- 12 אלון לבקוביץ', הדילמה בין עצמאות לתלות: תהליך גיבוש עצמאות ביטחונית של בעל ברית מהגומן - ארה"ב מול יפן, דרום קוריאה והפיליפינים, חמו"ל, ירושלים, תשס"ה (2004), עמ' 122-123
- 13 שם, עמ' 138-139

הערות למאמר "התודעה כעקרון מלחמה"

[עמ' 94]

- 1 קצין אג"ם במילואים במכלול התודעה של פיקוד המרכז.
- 2 "איזנקוט: כמאה כלים הנדסיים פועלים לאיתור מנהרות באזור רצועת עזה", הארץ, 9 בפברואר 2016.
- 3 "בהשתנות מתמדת - על אתגר המעברים המנטליים של המפקדות בעת חירום", מערכות 460 (אפריל 2015).

הערות למאמר "המפקד הוא המאמן!"

[עמ' 96]

- 1 יהונתן כהן, לא הגעתי לליטאני, ספריית מעריב, 2007, עמ' 17.
- 2 דותן דרוק, האם צה"ל מתאמן כראוי, מערכות 431, עמ' 68-71.
- 3 מחלקת הרובאים (מהדורה לא מתוקנת), פרסום פנימי בצה"ל, עמ' 24.
- 4 אימון חיל הרגלים, חוברת מס' 1 - כיתת חיל הרגלים, פרסום פנימי בצה"ל, עמ' 10-13.
- 5 שם, עמ' 13.
- 6 אוגדן כלים למפקד המאמן, פרסום פנימי בצה"ל.
- 7 המקורות האלה הם אוגדני הכשירויות הנכתבים בחילות המקצועיים בצה"ל (מקצ"ר, מקשנ"ר, מקהנ"ר, מקל"ר וכדומה).
- 8 גרל ארתור קולינס, אימונים - גישה מעשית, פרסום פנימי בצה"ל; Arthur Collins, Common Sense Training, Presidio Press, 1998.
- 9 אימונים בסביבת צי"ד, פרסום פנימי בצה"ל.
- 10 הכוונת האימונים ביבשה, פרסום פנימי בצה"ל.
- 11 צוות הקרב החטיבתי, פרסום פנימי בצה"ל.
- 12 לדוגמה: תורה בסיסית אימונים שנכתבה הן ברמת המטה הכללי (2006) והן בזרוע היבשה (2012).
- 13 אוגדן כלים למפקד המאמן, פרסום פנימי בצה"ל.
- 14 שטחים סגורים - שטחים שבהם מוגבלות התנועה, התצפית והפעלת האש שטוחת המסלול.
- 15 יש לזכור כי תמיד היה מחסור במשאבים לאימונים; השאלה היחידה שמפקדים שואלים את עצמם היא מהי עוצמתו של המחסור וכיצד הם ממצים את המרב מן המשאבים הקיימים כדי להכין את יחידתם ליום פקודה.

- 29 אף מתנדב מן הפלוגה (חוץ משוצמן), מאלה שקורותיהם ידועים, לא ציין שהשתתף במבצע דקל.
- 30 יומן גדוד 72, 22.8.1948, 23.8.1948, א"צ, תיק 721/1972 - 297.
- 31 יומן החטיבה לחודש ספטמבר, א"צ, תיק 721/1972 - 310.
- 32 פקודת המבצע, נספח ב', יומן גדוד 72, 6.9.1948, א"צ, תיק 721/1972 - 297; יומן החטיבה 5.9.1948, 6.9.1948, א"צ, תיק 721/1972 - 310.
- 33 Stanley Klorman, Memoirs, 1987, p. 3.
- 34 (ארכיון מח"ל בגינזוויל); Jaime Lechtman, Memoirs, 1991, p. 1 (ארכיון מח"ל בגינזוויל).
- 35 יומן גדוד 72, 6.9.1948, א"צ, תיק 721/1972 - 297.
- 36 1-2, Lawrence Feinman, Memoirs, 7.9.1948, (ארכיון מח"ל, כפר שמריהו). מחברו נהרג בתאונת דרכים ב-1960, והיומן נותר באחת הידירות שבהן התגורר. בדרך מקרה מצא אותו דרום אפריקני אחר שהיה לו קשר לישראל, וכך, לאחר כמה גלגולים הגיע לארכיון. בשל תפקודם באירוע המתואר הומלצו פיינמן ופלדמן לצל"ש.
- 37 מכתב הדן באימון בכידונים, מטה החטיבה לקצין המנהלה, 5.9.1948, א"צ, 2289/1950/76.
- 38 "פקודות חטיבה 7", בנימין בן-דוד, [ללא שם נמען] 10.9.1948, א"צ, תיק 721/1972 - 297.
- 39 Stanley Klorman, Memoirs, p. 18.
- 40 למשל, Lechtman, Memoirs, p. 3.
- 41 יומן החטיבה, 11.10.1948, א"צ, תיק 721/1972 - 310.
- 42 Joe Woolf, South African Mahal Research Project, 1987; Feinman, Memoirs, 15.10.1948, p. 6.
- 43 פקודת מבצע "סתיו ג'", 16.10.1948, א"צ, תיק 721/1972 - 310.
- 44 Feinman, Memoirs, 16.10.1948-20.10.1948, p. 7.
- 45 Lechtman, Memoirs, pp. 2-3.
- 46 חיים לסקוב, הקדמה לספרו של יואב גלבר, תולדות ההתנדבות, כרך ראשון: ההתנדבות ומקומה במדיניות הציונית והיישובית, 1942-1939, יד יצחק בן צבי, ירושלים, תשל"ט.
- 47 7: p. Feinman, Memoirs, 21.10.1948; שיחה של וולף עם המחבר, אילניה, 30.9.2007.
- 48 יומן החטיבה, 22-23.10.1948, א"צ, תיק 721/1972 - 310.
- 49 Joe Woolf, South African Mahal Research Project, 1987.
- 50 (ארכיון מח"ל בכפר שמריהו); יומן החטיבה 24.10.1948, א"צ, תיק 721/1972 - 310.
- 51 יומן החטיבה 28.10.1948, א"צ, תיק 721/1972 - 310; "דו"ח פעולת חירם", 8.11.1948, א"צ, תיק 721/1972 - 310.
- 52 "דו"ח פעולת חירם", 8.11.1948, א"צ, תיק 721/1972 - 310; Joe Woolf, South African Mahal Research Project, 1987; Feinman, Memoirs, 28.10.1948, pp. 7-9.
- 53 יומן החטיבה 29.10.1948, א"צ, תיק 721/1972 - 310.
- 54 Feinman, Memoirs, 29.10.1948, p. 10.
- 55 Jack Frances, Memoirs, 1948-1949, p. 4 (ארכיון מח"ל, כפר שמריהו).
- 56 "דו"ח פעולת חירם", 8.11.1948, א"צ, תיק 721/1972 - 310; Feinman, Memoirs, p. 11.
- 57 Frances, Memoirs, p. 7.
- 58 "הוראות פעולה", מכתב מטה החטיבה, 25.12.1948, א"צ, תיק 721/1972 - 310.
- 59 Woolf, 1987.
- 60 p. 7, Jack Morris, Memoirs, 1948-1949, (ארכיון מח"ל, כפר שמריהו); גם אצל דונקלמן, 1977, עמ' 204, מוזכרות בעיות משמעת באותה עת.